

Prof. Dr. Pajazit NUSHI, Prishtinë

SKËNDERBEU DHE GJENEZA KULTURO-HISTORIKE E TRAJTIMIT ENCIKLOPEDIK TË TIJ

Jeta dhe veprimtaria e Skënderbeut u trajtua në vepra enciklopedike njësoj sikurse edhe në vepra shkencore, letrare dhe në arte figurative. Trajtimi enciklopedik i Skënderbeut përbën një tërësi informacionesh, nocionesh, gjykimesh vlerësuese e lidhjesh të veçanta të tyre, si për nga mënyra e

përpilimit ashtu edhe për nga mënyra e parashtrimit të përmbajtjeve enciklopedike. Këto përmbajtje formojnë një kategori informuese të nivelit të saktësisë së plotë burimore dhe njëkohësisht përbëjnë një kategori studiuëse specifike për jetën dhe për veprën e heroit tonë kombëtar.

Trajtimi i Skënderbeut dhe i veprimtarisë së tij në vepra enciklopedike ndryshon nga trajtimi në vepra të tjera, si nga ana kuantitative ashtu edhe nga ajo kualitative e përmbajtjes së shkrimeve shkencore e letrare, sidomos nga paraqitja e tij në vepra të pikturës dhe të skulpturës. Ky trajtim sa ndryshon për nga forma e paraqitjes karakteristike për enciklopedi, aq mbështetet në mendimin shkencor duke ndikuar njëkohësisht në zhvillimin e tij. Esenca e përbashkët e mendimit enciklopedik dhe e atij shkencor del nga ndërlidhja dhe nga funksioni i përbashkët i teksteve enciklopedike dhe i teksteve me përmbajtje shkencore, por me stil tjetër të paraqitjes së tyre. Pikërisht kjo ndërlidhje i ka vënë themelet e zhvillimit të enciklopedistikës duke e bërë këtë të pandashme nga shkencat dhe artet bashkëkohore, sikurse edhe nga mendimi shkencor dhe nga ai i së bukurës. Nga trajtimi i këtillë i mendimit enciklopedik dhe shkencor e artistik del

qëndrimi, sipas të cilit pikëpamjet dhe qëndrimet enciklopedike për Skënderbeun janë njëkohësisht pikëpamje dhe qëndrime shkencore, që kanë destinim tjetër dhe distancë të nevojshme nga tekstet e historisë së Skënderbeut dhe nga tekstet letrare-popullarizuese të personalitetit të Skënderbeut dhe të rëndësisë politike, sociale e historike të luftërave të tij.

Zëri “Skënderbeu” është i pranishëm në tekstet enciklopedike të tipit të përgjithshëm, atij kombëtar të vendeve të ndryshme, sikurse edhe në tipin e enciklopedive të veçanta, sikurse janë: enciklopedia e personaliteteve të njohura, ajo ushtarake, e burrështetasve, etj. Me fjalë të tjera Skënderbeu është personalitet enciklopedik.

Personaliteti enciklopedik i Skënderbeut

Në të gjitha tipat e përmendura të enciklopedive zëri “Skënderbeu” është renditur me zërat enciklopedikë të personaliteteve të njohura të burrështetasve, të politikanëve, të ushtarakëve, të krijuesve shkencorë e të artit të të gjitha kohërave. Përmbajtja e këtij zëri është e ngjeshur me informacione të shkurtra, sistematike, të njëmendshme, nxitëse për studime të mëtejme, të zhveshur nga informacionet, nocionet e gjykimet hipotetike, nga qëndrimet, ndjenjat dhe emocionet personale, sikurse edhe nga synimet politike lokale dhe jolargpamëse. Zëri “Skënderbeu” është i bashkërenditur sipas rendit të shkronjave të alfabetit të gjuhës së veprës enciklopedike, por përmendet edhe në zërat e tjerë, sidomos në zërin kapital “Shqiptarët”, “Shqipëria”, ku ka pikë referimi zërin e veçantë “Skënderbeu” me përmbajtje të informacioneve dhe të vlerësimeve të argumentuara dhe të mirëfillta.

Zëri “Skënderbeu” në tekstet enciklopedike me mënyrën specifike të konceptimit dhe të formimit gjuhësor të tij, ka marrë të gjitha përmasat e një zëri normativ. Ndërkaq shprehjet e ngjeshura me dendësi informacionesh të shumta, të qarta, të mirëfillta, të drejtpërdrejta, të sigurta, etj., i kanë dhënë këtij zëri enciklopedik jo vetëm karakter kompendues dhe referues, por edhe studiues. Këtu qëndron dallimi ndërmjet zërit enciklopedik “Skënderbeu” prej 28-30 rreshtash dhe veprës kapitale të Marin Barletit “Historia e jetës dhe e bëmave të Skënderbeut” prej 321 faqesh.

Njësia enciklopedike “Skënderbeu” është njësi gjithëpërfshirëse dhe e vetmja njësi antroponomike me tipare normative enciklopedike për shqiptarët e të gjitha kohërave deri nga mbarimi i shekullit njëzet.

Tekstet enciklopedike për Skënderbeun përbëjnë një kategori të veçantë bibliografike. Kategoria e teksteve enciklopedike për Skënderbeun deri tani nuk është bërë objekt studimi, me një përjashtim të enciklopedive franceze¹.

Shkalla e lartë e sigurisë së fakteve dhe karakteri shkencor i diturive enciklopedike për Skënderbeun, për shqiptarët, për Shqipërinë dhe për popujt e Evropës së atëhershme, i japin kësaj njësie metodike mision të rëndësishëm informativ dhe shkencor. Përpos kësaj, ndikimi i luftërave të Skënderbeut në zhvillimin e vetëdijes së shqiptarëve dhe fuqia frymëzuese e këtyre luftërave për liri dhe pavarësi kombëtare janë vlera të rëndësishme, që ushtruan ndikim në përcaktimin e identitetit kombëtar të shqiptarëve. Të gjitha këto vlera i japin kësaj njësie enciklopedike dimension të tërësishëm informativ, arsimor, edukativ dhe shkencor.

Qëllimi i hulumtimit të enciklopedizimit të jetës dhe të veprimtarisë së Skënderbeut

Kjo trajtesë është pjesë e projektit “Trajtimi enciklopedik i Skënderbeut”. Trajtesa për këtë pjesë të projektit ka për qëllim hulumtimin e përmbajtjeve enciklopedike të zërit “Skënderbeu” në veprat enciklopedike të tipit të përgjithshëm, që janë botuar në Anglishte², në Frëngjishte³ dhe në Kroatishte⁴. Këto tri burime enciklopedike u zgjodhën në mbështetje të parimit të vjetërsisë së tyre, të shfrytëzimit të gjerë nga folësit e anglishtes, të frëngjishtes dhe nga folësit e kuptuesit e gjuhës kroate nga ana e sllavëve të jugut, sikurse edhe në bazë të parimit të burimit latinik të alfabetit të tyre. Hulumtimi i zërit “Skënderbeu” në burimet enciklopedike të përmendura më lart u organizua dhe u zhvillua në drejtim të përcaktimit të përgjigjes në këto dy pyetje: 1) çfarë është thënë në përmbajtje të zërit “Skënderbeu” dhe 2) si është shtruar dhe paraqitur përmbajtja e zërit “Skënderbeu”.

Sa i përket pyetjes së parë, autori është përqendruar në këto drejtime: në identifikimin e vlerave implicite dhe eksplicite të Skënderbeut dhe të veprimtarisë së tij, në identifikimin e tipareve të

¹ Shih Institutin Albanologjik i Prishtinës, Ymer Jaka, Skënderbeu në historiografinë Frënge, Prishtinë, 2001, fq. 295-310.

² The New Encyclopedia Britannica.

³ Grand Larousse Encyclopedique, Paris, Librairie Larousse, 1964.

⁴ Opca Enciklopedija, Jugoslavenski Leksikografski Zavod, Zagreb, 1978.

personalitetit të Skënderbeut, në përcaktimin e burimeve të informacioneve të paraqitura në veprat enciklopedike më të vjetra në Evropë, në përcaktimin e karakteristikave të përmbajtjes së zërit “Skënderbeu” dhe në njohjen e lidhjeve të jetës dhe të veprës së Skënderbeut me historinë e popullit shqiptar dhe me historinë e popujve të tjerë. Ndërkaq, kur bëhet fjalë për mënyrën e parashtrimit të përmbajtjes së zërit “Skënderbeu”, këtu jam përqendruar në drejtimin e përcaktimit të përmbajtjes dhe formës gjuhësore të gjykimeve përcaktuese të jetës dhe të veprës së Skënderbeut, sikurse edhe në përcaktimin e drejtimit veprues të përmbajtjes së këtij zëri të lexuesit dhe shfrytëzuesit e përmbajtjes së këtij zëri.

Metoda e hulumtimit të zërit “Skënderbeu”

Për hulumtimin e përmbajtjeve dhe të formësimit logjik e gjuhësor të teksteve të shkruara zakonisht zbatohet metoda e analizës së përmbajtjes së teksteve të shkruara dhe e simboleve të tyre. Studiuesit G. S. Tomson dhe B. Berelson kanë qenë zbatues të njohur të kësaj metode në studimet sociologjike e psikologjike të deklaratave politike, të veprave letrare, të shtypit të ditës, etj. Por, ata e kanë përcaktuar edhe teknikën e zbatimit të kësaj metode, duke përcaktuar edhe format e përpunimit kuantitativ e kualitativ të informacioneve, të nocioneve dhe të gjykimeve të përfituara nga analiza e përmbajtjes së teksteve. Këtë metodë dhe teknikën e zbatimit të saj e kam zbatuar edhe në hulumtimin e zërit “Skënderbeu”, ku për njësi të analizës kam zgjedhur njësinë e madhe enciklopedike “Shqipëria dhe shqiptarët”, kurse njësia e analizës së përmbajtjes është zëri “Skënderbeu”.

Rëndësia e hulumtimit të zërit “Skënderbeu”

Gjergj Kastrioti Skënderbeu gjendet “në rreth 1000 vepra, të botuara në më shumë se njëzet gjuhë, të cilat i referohen heroit tonë kombëtar”⁵. Jeta dhe veprimtaria e Skënderbeut, zhvillimi dhe formimi i personalitetit dhe i karakterit të tij me tiparet karakteristike të mençurisë, të trimërisë, të atdhedashurisë, të luftëtarit të lirisë kombëtare e njerëzore, karakteri i luftërave kundër pushtuesit osman, raportet e tij me personalitete botërore, rëndësia historike veprës së

⁵ Kasem Biçoku dhe Jup Kastrati, Gjergj Kastrioti Skënderbeu, 1454-1835, Biblioteka Kombëtare, Tiranë, 1997, fq. 6.

Skënderbeut, etj. janë përpunuar në veprat enciklopedike, që kanë rëndësi shkencore të veçantë. Historia e shqiptarëve dhe e Shqipërisë nuk mund të përpilohej pa i përshtetur dhe shpjeguar luftërat e Familjes Kastrioti e birit më të rinj të kësaj familjeje - Gjonit, përkatësisht Skënderbeut kundër pushtuesve dhe zgjerimit me forcë të Perandorisë Osmane në tokat e shumë vendeve të Ballkanit dhe të Evropës.

Skënderbeu brenda rreth 500 vjet ka qenë i vetmi hero kombëtar i shqiptarëve. Personalitete historike përmasash të këtilla lindin rrallë në historinë e njerëzimit. Skënderbeu është i vetmi hero kombëtar i shqiptarëve, i cili ka zënë vend të merituar në tekstet enciklopedike kombëtare dhe të përgjithshme, në tekstet enciklopedike të personaliteteve botërore, në enciklopeditë ushtarake, të artit, etj. Në veprat enciklopedike më të njohura çfarë janë Enciklopedia e Re Britanike, Larusi, Enciklopedia e Madhe Ruse, Enciklopedia e përgjithshme e Zagrebit, etj., zëri “Skënderbeu” spikatet. Në Enciklopedinë e lirë të botuar më 2001 në 41 gjuhë të popujve të ndryshëm të botës dhe me sistemin e grafisë së internetit dhe të shpejtësisë komunikuese të tij me qytetarët e të gjitha vendeve është bërë e mundur në mënyrën më të lehtë, më të shpejtë dhe në gjuhën e tyre amtare të njihen me jetën dhe me veprën e heroit tonë kombëtar⁶.

Njohja e përmbajtjes së zërit “Skënderbeu” në këto enciklopedi, e gjenezës së këtij zëri dhe hulumtimi i përmbajtjes së tyre ka rëndësi teorike dhe praktike. Në pikëpamje teorike është vlerë e posaçme njohja e asaj çfarë thuhet në këto tekste enciklopedike, përse thuhet dhe si thuhet për heroin tonë kombëtar aq më parë, kur shqiptarët duhet të jenë njohës më të mirë të historisë së heroit të tyre kombëtar. Në rrafshin praktik vlera më e madhe e shqyrtimit të këtyre teksteve ka të bëjë me saktësimin e informacioneve dhe me pasurimin e përmbajtjes së këtij zëri me informacione të reja. Por, edhe harmonizimi i përmbajtjes së këtij zëri në tekstet e ndryshme enciklopedike i përket vlerës praktike të hulumtimit të zërit “Skënderbeu”. Rezultatet e këtij hulumtimi mund të plotësojnë zbrazëtitë e deritashme, të ushtrojnë ndikim në korrigjimin e informacioneve enciklopedike për Skënderbeun dhe të ndihmojnë në zgjerimin e projektit “Trajtimi enciklopedik i Skënderbeut”.

⁶ Skanderbeg, Wikipedia, 2001.

Vlerat teorike dhe praktike e hulumtimi i tyre, sikurse edhe njohja e zbatimit praktik të njohurive të korrigjuara dhe të plotësuara kanë rëndësi aq më të madhe, kur dihet se studiuesit në tekste enciklopedike duhet të gjejnë informacione të plota dhe të sigurta për lëndën studimore të Skënderbeut dhe të veprimtarisë së tij në histori të shqiptarëve.

“Skënderbeu” në “Enciklopedinë e Re Britanike”

Në edicionin 15 të “Enciklopedisë së Re Britanike”⁷, zëri “Skënderbeu” është i sajuar nga informacionet eksplicite për jetën dhe për veprën e tij. Këto informacione janë formësuar në trajtë gjykimesh dhe zëri “Skënderbeu” ka 28 gjykime të këtilla. Përpos këtij zëri, për Skënderbeun bëhet fjalë edhe në 3 zëra të tjerë. Këta zëra janë: “Shqipëria”⁸ “Shtetet Ballkanike”⁹, “Trupi i Jeniçerëve”¹⁰ dhe zëri “Tirana”¹¹. Në zërin “Shtetet Ballkanike” vepra e Skënderbeut është e përbërë prej 19 gjykimesh dhe është vënë në ndërlidhje me rolin e luftërave të tij për çlirimin e Shqipërisë dhe për lirinë e vendeve të tjera, kurse në zërin “Trupi i Jeniçerëve” janë vetëm 3 gjykime, që shprehin rezistencën e ushtrisë së Skënderbeut këtyre trupave, ndërsa në zërin “Tirana” është vetëm një gjykim, që jep informacion për Përmendoren e Skënderbeut në Sheshin Skënderbe të Tiranës. Në 51 gjykime të shprehura me fjali të shkurta është enciklopedizuar jeta dhe vepra e Skënderbeut. Për jetën e Skënderbeut flitet vetëm në 10 gjykime të zërit “Skënderbeu”, kurse për veprën e tij bëhet fjalë në 47 gjykime. Gjykimet e shprehura për jetën e tij janë gjykime ekzistenciale, kurse gjykimet për veprën e Skënderbeut janë gjykime të kategorisë esenciale dhe vlerësuese.

Informacionet e gjykimeve ekzistenciale, që i përmban zëri “Skënderbeu” janë: “Skënderbeu është nofka e Gjergj Kastriotit (u lind më 1405 në Shqipërinë veriore - vdiq më 17 janar 1468 në Lezhë - në Shqipëri), hero kombëtar i Shqiptarëve”.

⁷ The New Encyclopaedia Britannica, Volum 10, Macropaedia, Knowledge in Depth, Founded 1768 15th Edition, Encyclopaedia Britannica, Inc. Jakob E. Dafta, Chairman of the Board Ilan Yeshua, Chief Executive Officer, Chicago, London/New Delhi/Paris/Seoul/Sydney/Taipei/Tokyo, fq. 858.

⁸ Po aty, vëllimi 1, fq. 207.

⁹ Po aty, vëllimi 14, fq. 606.

¹⁰ Po aty, vëllimi 28, fq. 948.

¹¹ Po aty, vëllimi 11, fq. 793.

Duke qenë i biri i Gjon Kastriotit, princit të Emathisë, Gjergji iu dha peng sulltanit të Turqisë. Pasi u konvertua në Islam dhe u shkollua në Edrene (Turqi) atij i është dhënë emri Skënder (sipas Aleksandrit të Madh) dhe titulli i beut (prej këtu rrjedh emri Skënderbe) nga sulltan Murati II¹².

Ndërkaq, informacionet e gjykimeve esenciale dhe vlerësuese e përmbyllin zërin “Skënderbeu”. Informacionet e këtyre gjykimeve janë: “Gjatë humbjes së turqve në Nish (Serbi) më 1443, Skënderbeu e braktisi shërbimin turk dhe iu bashkua bashkëvendësve të tij shqiptarë kundër forcave të Islamit. Ai e përqafoi krishterimin, i riktheu pronat e tij familjare dhe më 1444 e organizoi një lidhje të princërve shqiptarë, udhëheqës i së cilës u bë.

Në periudhën 1444-1446 ai i zmbrapsi 13 sulme turke. Rezistenca e suksesshme ndaj ushtrive të Muratit II më 1450 e bëri atë hero anë e mbanë botës perëndimore. Ai u përkrah nga Napoli, Venediku, dhe nga Papati dhe e mori titullin kapiten i përgjithshëm i Selisë së Shenjtë nga Papa Calixtus III. Më 1463 ai bëri aleancë me Venedikun, që ndihmoi lansimin e një ofensive të re kundër turqve. Deri në fund të jetës së tij ai vazhdoi t’u rezistojë me sukses të gjitha sulmeve turke. Me gjithë atë, pak vjet pas vdekjes së tij, Kështjella e tij në Krujë ra (1478) dhe Shqipëria u futë në një periudhë të errët prej disa shekujsh nën sundimin turk”¹³.

Për karakterin e luftës së Skënderbeut në Enciklopedinë e Re Britanike dhe për rëndësinë e kësaj lufte për shqiptarët dhe për Shqipërinë flitet në zërin “Shqipëria”, ku pohohet roli i luftërave të tij për formimin e shtetit shqiptar, i cili u themelua më 1912¹⁴, kurse për rolin e luftërave të tij për vendin e shqiptarëve dhe për shtetet e Ballkanit, sikurse edhe për ato të Evropës Perëndimore flitet në zërin “Shtetet e Ballkanit”¹⁵, ku është thënë: “Pas vitit 1443, një shqiptar, i cili shquhej si gjeni ushtarak - Gjergj Kastrioti (1405 - 1468), i njohur si Skënderbeu, i mblodhi rreth vetes princërit shqiptarë dhe arriti t’i nxirrte pushtuesit jashtë. Për 25 vjet me radhë, duke vepruar nga kështjella e vet në qytetin malor të Krujës, Skënderbeu i neutralizoi të gjitha përpjekjet e turqve për ta rimarrë Shqipërinë, të cilën ata e shihnin si pikënisje për pushtimin e Italisë dhe të Evropës Perëndimore. Lufta e tij e pabarabartë kundër fuqisë më të madhe të

¹² Po aty, vëllimi 10, fq. 858.

¹³ Po aty, vëllimi 10, fq. 858.

¹⁴ Po aty, vëllimi 1, fq. 207.

¹⁵ Po aty, vëllimi 14, fq. 606.

kohës e fitoi respektin e Evropës si edhe përkrahjen në formë të parave dhe ndihmës ushtarake nga Napoli, Papati, Venediku e Ragusa. Pas vdekjes së tij, rezistenca shqiptare gradualisht u rrënuar, duke u mundësuar turqve ta ri-okupojnë vendin më 1506.

Përpyekjet e gjata të Skënderbeut për ta mbajtur Shqipërinë të lirë u bënë shumë të rëndësishme për popullin shqiptar, pasi që e përforcuan solidaritetin ndërmjet tyre, i bëri më të vetëdijshëm për identitetin e tyre kombëtar dhe shërbeu më vonë si burim frymëzimi në përpyekjet për unitet, liri dhe pavarësi kombëtare”.

Në përmbajtjen e këtij zëri dallojmë informacione të dhëna në formë gjykimesh apodiktike apo në formë domosdoshmërie, në formë mëtimi për rolin e lidhjeve dhe të marrëdhënieve luftarake të Skënderbeut me disa vende të tjera (me Napolin, Papatin, Venedikun e Raguzën), në formë të argumentimit të esencës së luftërave çlirimtare të Skënderbeut dhe gjykime në formë të argumentimit të vlerave ushtarake e politike të luftërave të Skënderbeut për të ardhmen e shqiptarëve duke vënë në spikamë rolin e solidaritetit, të vetëdijes për identitetin kombëtar dhe gjykime vlerësimesh të rëndësishme të luftërave të Skënderbeut në përpyekjet e shqiptarëve për unitet, liri dhe pavarësi kombëtare. Vlera kognitive e këtyre gjykimeve për njohjen e rolit dhe të rëndësishme të luftërave të Skënderbeut për vendin e vet, për të tjerët në kohën e tij, sikurse edhe për ardhmërinë e popullit shqiptar dhe të popujve të tjerë, është e nivelit të lartë.

Karakteristikat e zërit enciklopedik “Skënderbeu” në Enciklopedinë e Re Britanike

Në 28 vëllime të “Enciklopedisë së Re Britanike” jetës dhe veprës së Skënderbeut i janë kushtuar 3402 të rrahura kompjuteristike, aq sa u është kushtuar kryesisht edhe heronjve të vendeve të tjera.

Përmbajtja e hapësirës grafike kushtuar Skënderbeut është një faqe e gjysmë e librit të zakonshëm. Mirëpo, kjo hapësirë grafike është e ngjeshur me gjykime ekzistenciale, esenciale dhe vlerësuese, që kanë vlerë të lartë njohëse të jetës dhe të veprës së Skënderbeut, për shqiptarët, për të tjerët dhe për ardhmërinë e tyre, në rend të parë për vetë shqiptarët.

Nga analiza e këtyre gjykimeve mund të nxirren disa karakteristika të enciklopedizimit të jetës dhe veprës së Skënderbeut.

Para së gjithash, përmbajtjen e kësaj pjese enciklopedike e karakterizon saktësia e informacioneve dhe saktësia e gjykimeve

vlerësuese për jetën dhe veprën e Skënderbeut. Në zërat “Skënderbeu”, “Shqipëria”, “Shtetet e Ballkanit” dhe “Tirana”, ku është shkruar në trajtë eksplicite për Skënderbeun, as një e treta e përmbajtjeve të këtyre zërave nuk i kushtohet jetës së Skënderbeut. Pjesa dërrmuese e përmbajtjeve të këtyre zërave i përkasin luftërave të tij, rolit dhe rëndësisë së luftërave të Skënderbeut për çlirim, për mbrojtje të lirisë së vendit të tij dhe të vendeve e popujve të tjerë.

Pozicionimi i gjykimeve për Skënderbeun dhe luftërat e tij në kuadrin e pesë zërave të kësaj enciklopedie përballë përmbajtjeve esenciale të tyre dhe në lidhje me përmbajtjen e tyre pasqyrojnë një tërësi koherente gjykimesh. Nga tërësia e këtillë lexuesi mund të përfitojë një pasqyrë të qartë për epokën e Skënderbeut, për rolin e tij në historinë e shqiptarëve dhe për rëndësinë e luftërave të tij për liri njerëzore dhe liri kombëtare. Gjykimi temporal “duke u mundësuar turqve ta ri-okupojnë vendin më 1506” plot 38 vjet pas vdekjes së Skënderbeut, është gjykim i një mendimi të përshpejtuar, sepse me një herë pas vdekjes së Skënderbeut qëndresa shqiptare u dobësua dhe vendi i heroit tonë kombëtar u pushtua shpejt nga ushtria osmane.

Tiparet e personalitetit dhe tiparet e karakterit të Skënderbeut në këtë enciklopedi janë prekur fare pak. Mirëpo, nga analiza e luftërave të tij dhe nga gjykimet ekzistenciale për jetën e tij pasojnë shumë tipare të këtilla, pa të cilat ai nuk kishte arritur të bënte bashkimin e shqiptarëve, të udhëhiqte me sukses luftërat kundër pushtuesit dhe të komunikonte me autoritet - përfaqësues të shumë vendeve të njohura në kohën e tij. Tiparet e personalitetit dhe të karakterit të Skënderbeut që dalin në pah nga përmbajtja e këtyre zërave janë: mençuria, guximi, shkathtësia, qëndrueshmëria, vendosmëria, trimëria dhe përkushtimi i jetës së tij luftës për çlirim dhe liri të shqiptarëve dhe të popujve të tjerë.

Skënderbeu në enciklopedinë “Grand Larousse Encyclopedique”

Në botimin e leksikografit të njohur francez - P. Laroussit, që nga viti 1864 kanë filluar të botohen enciklopedi shumë vëllimshme. Njëqind vjet më vonë u botua enciklopedia “Grand Larousse Encyclopedique” në 10 vëllime. Në vëllimin I dhe në vëllimin IX të kësaj enciklopedie flitet për Skënderbeun¹⁶. Në këto dy vëllime të

¹⁶ Grand Larousse Encyclopedique, Paris, Librairie Larousse, 1964.

kësaj enciklopedie në një hapësirë grafike prej 1131 shenjash bëhet fjalë për jetën dhe për veprimtarinë e Skënderbeut.

Zëri “Skënderbeu” ka zënë vend në vëllimin IX të kësaj enciklopedie dhe ka 12 gjykime¹⁷. Gjykimet e këtij zëri janë: “Skënderbeu (Gjergj Kastrioti), patriot shqiptar (rreth 1403, - Leshi 1468). Bir i princit Gjon Kastrioti, i cili u dha peng sulltan Muratit II, ai u edukua në fenë islame dhe u bë kapedan i shkëlqyeshëm, të cilin osmanët e quajtën princ Aleksandër (Iskander Bey). Mirëpo, ai i ndërpreu marrëdhëniet me ata dhe iu kthye kryqit (1443), e shpalli veten në Krujë princ të Shqipërisë dhe të Epirit. Aleat i mbretit Vlladislav të Hungarisë dhe i Guvernatorit të Transilvanisë, Jan Huniadit, {ose Gjon Huniadit}, i përkrahur nga Papa dhe nga Venediku, ai e mundi vazhdimisht Muratin II dhe Mehmetin II. Pasi lidhi një paqe (1461), ai e ndihmoi Ferdinandin e Napolit kundër Zhanit të Anzhus, por më kot, pastaj e vazhdoi luftën kundër turqve (1465). Pas vdekjes së tij filloi sundimi turk në Shqipëri”.

Gjykimet e këtij zëri janë gjykime ekzistenciale dhe relacionale. Në përmbajtjen e këtij zëri mungojnë gjykimet vlerësuese për karakterin e luftërave të Skënderbeut, për rëndësinë dhe rolin e veprimtarisë luftarake të Skënderbeut për shqiptarët e Shqipërinë, sikurse edhe për popujt e tjerë të Evropës. Tri gjykime kërkojnë saktësim të duhur: “Skënderbeu (Gjergj Kastrioti), patriot shqiptar” duhet “... hero kombëtar”; vendi i vdekjes së Skënderbeut është Lezha e jo Leshi. Gjykimi “...i përkrahur nga Papa dhe nga Venediku ai e mundi vazhdimisht Muratin II dhe Mehmetin II” duhet korrigjuar se gjithmonë nuk ka qenë i përkrahur nga të tjerët në luftërat e tij. Kodi i sasisë së informacioneve të dhëna në 18 gjykime për Skënderbeun është i paktë me intensitet të ulët të misionit arsimor dhe shkencor. Sasia e informacioneve të shprehura në mënyrë eksplicite e ngushton hartën kognitive të lexuesit për të menduar ai: kur, si dhe pse i ndërpreu marrëdhëniet me turqit? Si i bashkoi princat shqiptarë dhe shqiptarët? Përse u shpall hero kombëtar? Ku qëndron vlera e luftërave të Skënderbeut për shqiptarët dhe për disa popujt të tjerë të Evropës?, etj.

Në këtë vepër flitet për Skënderbeun edhe në zërin “Shqipëria”. Në kuadrin e këtij zëri Skënderbeu dhe luftërat e tija kanë zënë vend në 160 vende për shenja grafike, ku thuhet: “Që nga viti 1431, turqit, sundimtarë të Janinës, iu kërcënuan këtij vendi, i cili gjeti

¹⁷ Po aty, vëllimi IX, fq. 856.

te Gjergj Kastrioti, i quajtur Skënderbe, një mbrojtës i shkathët dhe i guximshëm. Megjithatë, ai u detyrua të nënshtrohej, ndonëse sundimi osman nuk qe kurrë i plotë”. Gjykimi “Gjergj Kastrioti, i quajtur Skënderbe, një mbrojtës i shkathët dhe i guximshëm” i përkushtohet tipareve të personalitetit të Skënderbeut, por jo edhe efekteve të luftërave të tij. Ndërkaq, gjykimi që pason: “ u detyrua të nënshtrohej,...” është gjykim i pasaktë, sepse Shqipëria iu është nënshtrua sundimit turk vetëm pas vdekjes së Skënderbeut.

Karakteristikat e zërit “Skënderbeu” në “Grand Larousse Encyclopedique”

Zëri “Skënderbeu” në “Grand Larousse Encyclopedique” jep pasqyrë relativisht të qëndrueshme për Skënderbeun dhe për raportet e tij me të tjerët në shekullin XV. Historiografia shqiptare, dhe tekstet enciklopedike, madje jo vetëm këto, kanë më shumë informacione esenciale për jetën dhe për veprën e Skënderbeut. Sasia e paktë e informacioneve për Skënderbeun dhe për luftërat e tij është njëra ndër karakteristikat e zërit “Skënderbeu” të këtij teksti enciklopedik. Disa fakte, në kuadrin e sistemit të informacioneve, të nocioneve dhe të gjyimeve, kanë nevojë të plotësohen dhe të korrigjohen.

Informacionet, nocionet dhe gjykimet e këtij zëri kanë fuqi të intensitetit të ulët kognitiv te lexuesi, te i cili përmbajtja e këtij zëri pritet të zgjojë kureshtjen për rolin e luftërave të Skënderbeut për mbrojtje nga pushtuesi dhe për rëndësinë e luftërave të Skënderbeut për identitetin e shqiptarëve, për vetëdijen e tyre kombëtare dhe për krijimin e shtetit shqiptar, sikurse edhe për mbrojtjen e disa vendeve të tjera nga pushtuesi i atëhershëm, nga Perandoria Osmane.

Shqipëria dhe shqiptarët kanë shumë patriotë, por deri vonë shqiptarët kanë pasur vetëm një hero kombëtar, ky hero kombëtar ka qenë Skënderbeu. Çfarë është esenca e personalitetit të Skënderbeut dhe e luftërave të pandërprera dhe të suksesshme 25 - vjeçare kundër pushtuesit osman? Lexuesit vetëm pjesërisht mund të nxjerrin përfundime nga teksti enciklopedik i Larusit të botuar në gjysmën e dytë të shekullit njëzet.

Numri i vogël i gjyimeve vlerësuese për Skënderbeun dhe për luftërat e tij që tashmë janë argumentuar dhe përmenden si të këtilla në historiografi dhe në tekste enciklopedike, e ka bërë të zbehtë përmbajtjen e zërit “Skënderbeu”. Në disa tekste enciklopedike të tipit

të përgjithshëm gjykimet vlerësuese janë të pranishme në nivel më të lartë¹⁸.

Skënderbeu në “Opca Enciklopedija” të Zagrebit

Enti leksikografik “Miroslav Krleža” i Zagrebit është ndër institucionet e rëndësishme leksikografike dhe enciklopedike ndër vendet e sllavëve të jugut, ku fliten gjuhët sllave si kroatishtja, serbishtja, boshnjakishtja, maqedonishtja, sllovenishtja, etj. Ky institucion pesëdhjetë vjetët e fundit ka pasur karakter të institucionit të përbashkët për të gjithë popujt sllavë të jugut. Nga ky institucion janë botuar shumë vepra enciklopedike të karakterit kombëtar, profesional dhe të karakterit të përgjithshëm. Përpos enciklopedive kombëtare dhe profesionale botoi edhe enciklopedinë e përgjithshme në tetë vëllime. Në vëllimin 8 të enciklopedisë së përgjithshme gjendet zëri “Skënderbeu” ose “Skënderbeg”¹⁹. Përveç zërit enciklopedik “Skënderbeu”, për Skënderbeun bëhet fjalë në zërin Albanija, ku është shënuar vetëm një gjykim, sipas të cilit “Kryengritjet e popullit shqiptar kundër turqve kanë mbërritur kulmin në luftën çlirimtare të Skënderbeut (---Kasriotici) 1443 - 68)”²⁰. Ndërkaq, në këtë enciklopedi ekziston edhe zëri “Kastriotici”, që duke bërë fjalë për familjen princore Kastrioti bënë fjalë edhe për Skënderbeun. Në fjalinë e fundit të këtij zëri është shkruar gjykimi : “Anëtar i njohur i familjes ka qenë djali i Ivanit Gjergji (Juraj), emri islamiko-turk i të cilit ka qenë --- Skanderbeg (Skenderbeg, Iskender-bei, shqip Skenderbeu)”²¹.

Në zërin “Skënderbeu ose Skenderbeg” jeta dhe veprimtaria luftarake e Skënderbeut është konceptuar dhe paraqitur me 25 fjali të poshtëshënuara:

“Skënderbeu ose Skënderbeg, gjithashtu Gjergj (Juraj) Kastriotiq, shqip Skënderbeu, princ shqiptar; i lindur më 1405, vdiq më 1468. Ka qenë një prej luftëtarëve të fundit i dalluar për liri të popujve të Ballkanit duke bërë përpjekje të kota për t’iu kundërvënë depërtimit islam në Gadishullin Ballkanik. Kur ishte tetë vjeçar i ati

¹⁸ The New Encyclopaedia Britannica, vëll. 10, fq. 858.

¹⁹ Opca Enciklopedija Jugoslavenskog Leksikografskog Zavoda 8, Zagreb, 1981, fq. 472-473.

²⁰ Po aty, vëllimi 1, fq. 81.

²¹ Po aty, vëllimi 4, Zagreb, 1978, fq. 302.

Ivani (---Kastriotiqët) u detyrua t'ia jep peng Sulltan Mehmetit I në sarajin e tij, ku ka kaluar në islam. Pas fitores në të ashtuquajturën "luftë e gjatë" kundër turqve (1443), që e ka udhëhequr Vojvoda i Erdelit Janosh Huniadi, Gjergji iku nga Stambolli dhe u kthye në Shqipëri, ku me dinakëri rrëmbeu kalanë e Krujës. Sulltan Murati II me të parë e emëroi Gjergjin për princ shqiptar tribunal. Ky, ndërkaq, me një herë u ngrit në kryengritje për çlirim të Shqipërisë nga sundimi turk dhe shkatërroi katër ushtri turke, që ishin dërguar kundër tij. Më në fund vet Murati II në krye të 100 000 ushtarëve është vënë kundër tij dhe e rrethoi më 1450 në Krujë, të cilën Gjergji me gjithë këtë e mbrojti, mirëpo më 1455 u thye nga turqit te Berati dhe u detyrua të ikë në Itali. Pastaj në Napoli u bë vojvodë i ushtrisë së aragonëve kundër azhuinëve. Në luftën Venedikase - Turke Gjergji përsëri e mbrojti Krujën nga turqit (1466-1467), mirëpo, pas pak kohe vdiq. Gjergj Kastriotiqi - Skënderbeun e ka kënduar Andrija Kaçiq Mioshiq si trim të Ballkanit e të shqiptarëve dhe luftëtar për liri²².

Sikurse shihet, përmbajtjet e këtyre fjalive janë gjykime pohuese për jetën e tij dhe për luftërat për liri të shqiptarëve dhe të popujve të Ballkanit. Në strukturën e këtyre gjykimeve vetëm 5 gjykime ose 20% të këtyre gjykimeve bëjnë fjalë për jetën, dhënien peng, kalimin në islam dhe për vdekjen e Skënderbeut, kurse në 20 gjykimet e tjera ose në 80% të të gjitha gjykimeve të këtij zëri pohohet qëllimi e karakteri i luftërave, sikurse edhe shtrirja e këtyre luftërave, raporti sasiorë i luftëtarëve të Skënderbeut me ushtrinë turke, jehona e luftërave të tij, kualifikimi i tij si trim jo vetëm i shqiptarëve, por edhe i popujve të Ballkanit dhe angazhimi i krijuesit popullor kroat Andrija Kaçiq Mioshiq në vargimin e këndimit të luftërave të Skënderbeut.

Nga analiza logjiko-psikologjike e gjykimeve të këtij zëri dallojmë gjykime ekzistenciale, relacionale, apodiktike dhe gjykime problematike. Gjykimet ekzistenciale janë ato gjykime, të cilat kanë të bëjnë me paraqitjen e personalitetit të Skënderbeut në histori të popullit shqiptar dhe të popujve të Ballkanit gjatë 63 vjetëve të shekullit XV. Gjykime të kështilla janë: "ka qenë një prej luftëtarëve të fundit i dalluar për liri të popujve të Ballkanit", "kur ishte tetë vjeç i ati u detyrua t'ia jepte peng Sulltan Mehmetit I në sarajin e tij", "me një herë u ngrit në kryengritje kundër turqve", etj. Të gjitha gjykimet e konceptuara në Zërin "Skënderbeu" të kësaj enciklopedie janë gjykime relacionale, por në kuptimin e ngushtë gjykime relacionale

²² Po aty, vëll. 7, fq. 472-3.

janë gjykimet : “Gjergji iku nga Stambolli dhe me dinakëri rrëmbeu kalanë e Krujës”, “... Murati II në krye të 100 000 ushtarëve është vënë kundër tij duke e rrethuar më 1450 në Krujë, të cilën Gjergji me gjithë këtë e mbrojt”, “Përsëri e mbrojt Krujën nga turqit (1466-1467), mirëpo pas pak kohe vdiq”, etj. Gjykime apodiktike janë këto gjykime: “shkatërroi katër ushtri turke që ishin dërguar kundër tij”, “...në Napoli ishte vojvodë i ushtrisë së aragonëve kundër anzhuinëve”, “Gjergj Kastriotin e ka kënduar Andreja Kaçiq - Mioshiq si trim i Ballkanit dhe i shqiptarëve dhe luftëtar për liri”²³. Gjykimet problematike të këtij zëri janë gjykimet që vënë në raport të posaçëm luftërat çlirimtare të Skënderbeut me përpjekjet e kota të tij për t’iu kundërvënë depërtimit islam në Gadishullin Ballkanik”. Luftërat për liri të Skënderbeut kanë qenë para së gjithash luftëra kundër ushtrisë së pushtuesit të egër të Perandorisë Osmane për ta shtrirë pushtimin e tij në toka të popujve të Ballkanit. Luftërat e udhëhequra nga Skënderbeu për liri të shqiptarëve dhe të popujve të tjerë të Ballkanit nuk mund të jenë luftëra kundër depërtimit të fesë islame te këta popuj, te të cilët feja islame kishte filluar të depërtonte edhe më herët. Gjykimi Skënderbeu - princ shqiptar - është problematik në kuptimin se ai para së gjithash ‘dhe në rend të parë është hero kombëtar i shqiptarëve e pastaj, pas vdekjes së Gjonit, babait të Gjergjit është bërë princ i familjes Kastrioti. Por, vetëm për titull “princ” nuk do të mund të hynte në enciklopedi sepse shqiptarët kanë pasur princa të arbit, por asnjëri nuk ka hyrë në enciklopedi të përgjithshme. Saktësimi gjuhësor i skajimit të mbiemrit Kastriot me prapashitesën iq - Kastriotiq është problematik, aq më parë kur në disa enciklopedi të tjera të tipit të ngushtë Skënderbeun e konsiderojnë personalitet me prejardhje serbe, malazeze, etj.

Karakteristikat e zërit “Skënderbeu” në “Opca Enciklopedija”

Duke u nisur nga kriteret e zërave të antroponimeve në enciklopedi të përgjithshme zëri “Skënderbeu” në Opca Enciklopedija të Zagrebit ka 1350 të rrahura kompjuterike, aq sa ka përafërsisht edhe zëri “Skënderbeu” në enciklopeditë e tipit të përgjithshëm të botuara në gjuhët e tjera.

²³ Andreja Kaçiq - Mioshiq ka qenë shkrimtar i njohur kroat, françeska, i lindur në Briska afër Makarskës më 1704 dh vdiq më 1760.

Struktura e gjykimeve për këto informacione ka disa karakteristika. Me që boshtin e përmbajtjes së gjykimeve të këtyre informacioneve e formojnë informacionet biografike, aktivitetet për të cilat personaliteti ka hyrë në enciklopedi dhe pasojat e vlerësimit e këtyre aktiviteteve, sipas këtyre boshteve i përcaktojmë edhe karakteristikat e gjykimeve të informacioneve të këtyre boshteve.

Informacionit e boshtit të parë enciklopedik të antroponimeve janë të mjaftueshme për të përcaktuar profilin antroponomik të personalitetit të Skënderbeut dhe të prejardhjes së tij. Informacionet për aktivitetin luftarak të Skënderbeut përcaktojnë pjesërisht identitetin e këtyre luftërave, sidomos pjesërisht e përcaktojnë qëllimin e angazhimit të vendosur dhe guximtar të Skënderbeut kundër ushtrisë së një perandorie aq të madhe të asaj kohe. Mungojnë informacionet e këtij boshti për raportet e asaj kohe të Skënderbeut me Raguzën (Dubrovnikun), me Venedikun, me Papatin dhe me të tjerët. Në kuadrin e boshtit të tretë të informacioneve ka pak vlerësime për rezultatet e këtyre luftërave dhe nuk ka fare informacione për ndikimin e tyre në zhvillimin e mëvonshëm të shqiptarëve dhe të popujve fqinjë të tyre. Karakterizimi i objektivit të luftërave të Skënderbeut si luftëra, që kanë pasur për qëllim pengimin e depërtimit të islamizmit ndër popujt e Ballkanit duke përfshirë, kuptohet, edhe shqiptarët, është cilësim i pasaktë i këtyre luftërave. Informacionet e dy boshtrave të fundit të antroponimeve kanë relacione me konceptimin e informacioneve enciklopedike të antroponimeve në tipin e enciklopedive kombëtare.

Gjykimet e informacioneve të konceptuara në Zërin "Skënderbeu" së bashku me gjykimet në dy zërat e tjerë përbëjnë një tërësi koherente njohëse, por disa sosh kanë nevojë të korrigjohen dhe të plotësohen me informacione të gjysmës së dytë të shekullit njëzet.

